

PAULINA DANIELEWICZ

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

 <https://orcid.org/0009-0001-5279-213X>

Procedury formalnoprawne oraz czynniki warunkujące przymusowe odebranie dziecka rodzicom

Formal and legal procedures and factors determining the forced removal of a child from parents

Abstract: This article discusses the issue of violence occurring in the basic social group, which is the family, as a result of which authorized bodies forcibly take a child away from its parents. Part of the article was devoted to discussing the mentioned procedure used by social workers, probation officers and police officers. The article also contains the results of qualitative research. The case study method was used to implement them. The obtained results showed the practical application of the procedure of taking a child away from its parents. The presented text is intended to cause a deeper analysis of the discussed procedure and to introduce changes so that the authorities forcibly taking away the child have no doubts as to the extent to which they can proceed.

Keywords: child welfare, forced removal of a child, family, safety, violence

1. Wprowadzenie

Procedura odebrania dziecka rodzicowi jest zagadnieniem trudnym, ale również delikatnym. Wynika to z tego, że ingeruje w podstawową grupę społeczną, ale także dotyczy najmłodszych członków społeczeństwa. Dziecko ze względu na swój wiek nie potrafi we właściwy sposób ocenić zagrożenia ani bronić się przed nim, szczególnie gdy sprawcami są osoby najbliższe. Warto podkreślić, że niezależnie od tego, czy rodzina w sposób prawidłowy wypełnia swoje funkcje, czy jest dysfunkcyjna, to stanowi dla dziecka pierwsze środowisko rozwojowe i wychowawcze, wywierające

największy wpływ na jego rozwój. Z przykrością należy więc stwierdzić, że pojawiają się sytuacje w środowiskach rodzinnych, które są przyczyną interwencyjnego odebrania dziecka rodzicowi. Z jednej strony rodzice mają prawo wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem, a z drugiej strony każdy obywatel ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed wszelkiego rodzaju przemocą, okrucieństwem. W przypadkach podjęcia decyzji o przymusowym odebraniu dziecka przez organy uprawnione do ochrony jego praw organy te mają obowiązek kierować się dobrem dziecka.

Termin „dobro dziecka” nie jest określeniem, które zostało zdefiniowane przez akty prawne. Jednak osoby, które poruszają daną problematykę w literaturze przedmiotu, próbują dookreślić omawiane pojęcie. Wanda Stojanowska wyjaśnia dobro dziecka jako „kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień. Wartości te są zdeterminowane przez wiele różnorodnych czynników, na które wpływ ma aktualna sytuacja dziecka”¹. Natomiast Alicja Czerederecka, definiując pojęcie „dobro dziecka”, odwołuje się do teorii potrzeb Masłowa i wskazuje, że „dobro dziecka wiąże się z idealnym modelem, który zakłada zaspokojenie potrzeby miłości, rozsądnie rozumianych oczekiwań, umożliwienie realizacji uzdolnień, a także samodzielnego i twórczego działania oraz kształtowania charakteru w duchu ideałów”². Przytoczone definicje dobra dziecka wskazują, że są to wartości, które mają zaspokoić potrzeby dziecka w teraźniejszości, ale również są zwrócone ku jego przyszłości.

Termin „dobro dziecka” nie zostanie zdefiniowany przez ustawodawcę, ponieważ każde zdarzenie, w którym uczestniczy dane dziecko, jest inne. Również każde dziecko jest na innym etapie rozwoju i ma inną sytuację rodzinną. Należy podkreślić, że nie można analizować jego sytuacji bez analizy więzi i relacji, które łączą je z rodzicami. Dla potwierdzenia tego wyjaśnienia terminu „dobro dziecka” warto przeanalizować badania Magdaleny Arczewskiej³, która za pomocą metody badawczej – wywiadu poznała objaśnienie tego określenia przedstawione przez sędziów rodzinnych, kuratorów rodzinnych, pracowników socjalnych, asystentów rodziny, przedstawicieli sprofilowanych organizacji społecznych oraz przedstawicieli animacyjnych organizacji społecznych. Warto również przytoczyć

---

¹ W. Stojanowska: *Rozwód a dobro dziecka*. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970, s. 76.

² A. Czerederecka: *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*. LexisNexis, Warszawa 2010, s. 40.

³ M. Arczewska: *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*. Wydawnictwo „Nomos”, Kraków 2017.

słowa Krzysztofa Kruczka, które – mam nadzieję – będą przyczyną dalszej dyskusji na dany temat: „Na czym polega dobro dziecka? Odpowiedź na to pytanie wydaje się niemożliwa, bo żeby zobaczyć, czy jest coś dobre, musimy najpierw podjąć pewne działania. Dobro będzie zatem efektem pewnych zabiegów skierowanych ku podmiotowi. Nie znamy bowiem przyszłości, nie możemy przenieść się w czasie i zweryfikować poprawności naszych działań”⁴.

2. Badania przeprowadzone w podobnych obszarach tematycznych

Badania, których jestem autorką, potwierdziły wyniki analiz Kamili Kamińskiej, która wskazała, że przyczynami powierzenia funkcji opiekuńczo-wychowawczej danej pieczy zastępczej są: „[...] uzależnienia rodziców, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, półsieroctwo, sieroctwo, przemoc w rodzinie, niepełnosprawność lub długotrwała/ciężka choroba jednego z rodziców, pobyt za granicą co najmniej jednego rodzica, ubóstwo, nieodpowiednie warunki mieszkalne, bezrobocie”⁵. Badaczka do tego katalogu dołącza „wielodzietność rodzin, samotne rodzicielstwo, brak kompetencji rodzicielskich będących skutkiem niskiego wykształcenia oraz pochodzenia społecznego”⁶.

Odmienne stanowisko w omawianej kwestii ma Marek Andrzejewski⁷, twierdzący, że niektórzy rodzice, którym odebrano dzieci, pełnili w sposób prawidłowy funkcję opiekuńczo-wychowawczą na etapie emocjonalnym. Natomiast z powodu biedy, niezaradności życiowej bądź choroby ich dzieci zostały umieszczone w pieczy zastępczej. Chociaż w ostatniej publikacji z 2017 r. Magdalena Arczewska na podstawie przeprowadzonych przez siebie badań podkreśla fakt, że „bieda nigdy nie była i nie jest jedynym czynnikiem przesądzającym o umieszczeniu dziecka poza rodziną”⁸. Jednak należy podkreślić, że jedną z form przemocy stanowi zaniedbanie. Jest to nietypowa forma przemocy, ponieważ w pewnym zakresie można usprawiedliwić postępowanie rodziców, gdyż często ich zachowanie jest nieświadome bądź niezawinione. Były Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar podkreślił w piśmie skierowanym do Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, że „dzieci nie są odbierane z rodzin bez względu na

⁴ K. Kruczek: *Dobro dziecka istotą edukacji*. „Blżej Przedszkola” 2011, nr 11, s. 197.

⁵ K. Kamińska: *Dobro dziecka w dyskursie państwo – rodzina, inaczej o przemocy domowej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 54.

⁶ Ibidem.

⁷ M. Andrzejewski: *Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych*. „Teologia i Moralność” 2012, T. 11, s. 110.

⁸ M. Arczewska: *Dobro dziecka...*, s. 55.

sytuację w tej rodzinie, a także czasami bardzo trudną sytuację samego dziecka. Dzieci pozostają w domu aż do momentu zaistnienia sytuacji krytycznej i interwencyjnego odbioru dziecka”⁹. Rzecznik wskazał sytuacje, w których była konieczna ingerencja sądu we władzę rodzicielską. Były to: „[...] choroba alkoholowa rodziców – 52%, zaniedbania opiekuńczo-wychowawcze, w tym zdrowotne i higieniczne – 39%, przemoc, w tym przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna – 36%, trudna sytuacja materialna rodziny – 21% analizowanych przypadków, brak odpowiedniego nadzoru ze strony rodziców – 18%, zaburzenia psychiczne rodziców – 12% i pozostawienie dziecka pod opieką innego członka rodziny lub w szpitalu – 27%”¹⁰. Podkreślił również fakt, że w 88% badanych sytuacji występowały minimum trzy wymienione problemy, a w 36% występowało ich minimum pięć. Jednak najczęstszą przyczyną, ale nie jedyną, ingerencji sądu w prawa rodzicielskie są różnego rodzaju uzależnienia rodziców – głównie od alkoholu. Uzależnienie od napojów alkoholowych powoduje brak troski o zaspokajanie potrzeb dziecka, ale także jest powodem agresji wobec niego.

W 2014 r. zostały przeprowadzone przez Jerzego Słyka badania, w których przeanalizował 130 spraw dotyczących odebrania 251 dzieci przez pracownika socjalnego na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej¹¹. Najczęstszym powodem zastosowania procedury wynikającej z przytoczonego artykułu było zaniedbywanie dziecka związane z nadużywaniem alkoholu przez rodziców bądź jednego z rodziców (63% spraw). Innymi przyczynami odebrania dziecka były: zaniedbywanie obowiązków w zakresie potrzeb bytowych i socjalnych dziecka (30,8%), nadużywanie władzy rodzicielskiej – stosowanie przemocy fizycznej (6,9%), zaniedbywanie obowiązków rodzicielskich związane z nadużywaniem narkotyków (3,8%), zaniedbywanie obowiązków – brak zainteresowania dzieckiem (3,8%), molestowanie seksualne (0,8%)¹².

Najwyższa Izba Kontroli w 2019 r. przeprowadziła kontrolę dotyczącą opieki nad dziećmi w pogotowiacz opiekuńczych oraz rodzinnych i w syntezie wyników zaznaczyła, że najczęstszymi przyczynami odebrania dzieci rodzicowi były „przemoc, pozostawianie rodziców pod wpły-

⁹ A. Bodnar: *Pismo skierowane do Ministra Rodziny i Polityki Społecznej Marleny Maląg*. 16.03.2021. https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/WG_do_MRiPS_16.03.2021.pdf [dostęp: 07.04.2023].

¹⁰ J. Szymańczak: *Dzieci „odbierane” rodzicom – przyczyny umieszczania dzieci w pieczy zastępczej*. „Analizy BAS” 2016, nr 5, s. 1–7.

¹¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej. T.j. Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1493 z późn. zm. [dalej: u.o.p.p.d.].

¹² J. Słyk: *Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z 29.07.2005 o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*. „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2015, nr 15, s. 263–326.

wem alkoholu lub narkotyków, bezradność opiekuńczo-wychowawcza, skrajne zaniedbanie, pozostawianie bez opieki, porzucenie”¹³. Natomiast z powodu sieroctwa bądź półsieroctwa dzieci do pogotowia opiekuńczego lub rodzinnego trafiały sporadycznie.

3. Metodologia badań

W 2023 r. przeprowadziłam badania, których głównym celem była analiza przypadków przymusowego odebrania dziecka. Przeanalizowano akta spraw, które dotyczyły rozpatrywania przez sąd rodzinny pozbawienia praw rodzicielskich rodziców oraz zabezpieczenia dziecka poprzez umieszczenie go w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Sprawy rozpatrywał jeden z sądów rejonowych w Polsce.

Kryterium wyboru akt sprawy był czas orzekania, co miało na celu wybranie aktualnego przypadku, rozgrywającego się we współczesnych realiach życia społecznego. Ponadto, w badaniu danego zdarzenia uwzględniono, czy odebranie praw rodzicielskich rodzicom było wynikiem m.in. zdarzenia, które stało się przyczyną przymusowego odebrania dziecka.

Wskazane badania osadziłam w nurcie jakościowym. Posłużyłam się metodą indywidualnego przypadku oraz analizą dokumentów formalnych, czyli akt sądowych. Należy wskazać, że studium przypadku nie jest jedyną z form badań jakościowych¹⁴. Przesłanką posłużenia się tymi metodami jest możliwość „poznania biografii człowieka, lecz z poszanowaniem jego godności i indywidualności”¹⁵, oraz „bogaty zasób informacji [...] w naturalnym języku charakterystycznym dla danego środowiska”¹⁶. Również akta sądowe to „spektrum źródeł wiedzy i dowodów”¹⁷.

Na potrzeby niniejszego artykułu przeprowadzone badania mają odpowiedzieć na poszczególne problemy badawcze.

Sformułowano następujący problem główny:

- W jaki sposób przebiega procedura przymusowego odebrania dziecka rodzicowi?

---

¹³ Najwyższa Izba Kontroli: *Informacja o wynikach kontroli. Opieka nad dziećmi w pogotowiach opiekuńczych i rodzinnych*. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/19/043/> [dostęp: 08.04.2023].

¹⁴ J.W. Creswell: *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

¹⁵ M. Ciechowska, M. Szymańska: *Wybrane metody jakościowe w badaniach pedagogicznych. Część I*. Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 172.

¹⁶ D. Kubinowski: *Jakościowe badania pedagogiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 214.

¹⁷ T. Rapley: *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 198.

Natomiast problemy szczegółowe to:

- Jakie są czynniki warunkujące odebranie dziecka rodzicowi?
- Jakie są uwarunkowania proceduralne przymusowego odebrania dziecka rodzicowi?

Po przeanalizowaniu literatury związanej z omawianym rodzajem patologii społecznej, jak również na podstawie własnych doświadczeń, przeprowadziłam badania jakościowe ze względu na konieczność poznania biografii jednostek w kontekście procedury odebrania dziecka rodzicom. Ta procedura ingeruje w podstawową grupę społeczną, jaką jest rodzina, dlatego też poddałam ją badaniom. Jak wskazuje Zbigniew Tyszka, który jest zwolennikiem stosowania badań jakościowych w przypadku poddawania analizie środowiska rodzinnego: „[...] wielostronny, skomplikowany wewnętrznie i nasycony intymnymi treściami humanistycznymi wytwór społeczny, jakim jest rodzina, trudno byłoby w pełni odzwierciedlić jedynie przy użyciu charakterystyki liczbowej, która jest potrzebna, ale niewystarczająca. [...] Wyłącznie ilościowe, statystyczne ujęcie życia rodzinnego upraszcza obraz jego skomplikowanych treści, ukazuje tylko wyrwane z kontekstu jego zamierzone wycinki, w znacznej mierze gubiąc przy tym bogactwo zawartych w nich humanistycznych pierwiastków oraz mechanizmy funkcjonowania rodziny jako integralnej całości”¹⁸.

W badaniach zostały zastosowane technika analizy treści oraz autorski arkusz badania akt sądowych. Okazało się jednak, że w trakcie badania nie można było ściśle trzymać się wspomnianego arkusza, ponieważ podczas procesu sprawa pojawiała się w nowych kontekstach poddanego analizie zjawiska, nieprzewidzianych przeze mnie jako badacza, a które okazały się istotne dla procesu. Krzysztof Rubacha o takim efekcie procesu badawczego pisał następująco: „[...] proces badawczy rozpoczyna się od postawienia problemów, jednak w trakcie badań podlegają one stale modyfikacji oraz rozszerzeniu”¹⁹.

Przedstawione w niniejszym artykule badania stanowią drogę poznania procedury odebrania dziecka rodzicowi, która nie tylko pozwala na poszerzenie wiedzy na ten temat, ale również daje praktyczne wskazówki jej stosowania.

---

¹⁸ Z. Tyszka: *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001, s. 124.

¹⁹ K. Rubacha: *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 35.

4. Procedura odebrania dziecka przez pracownika socjalnego

Pracownik socjalny, wykonując obowiązki służbowe, może zajmować się przypadkiem rodziny, gdzie wystąpi zagrożenie życia lub zdrowia dziecka w wyniku przemocy domowej. W takiej sytuacji na podstawie art. 12a ust. 1 u.o.p.p.d. pracownik socjalny ma prawo do odebrania dziecka rodzicom i umieszczenia go u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, dającej gwarancję zapewnienia dziecku bezpieczeństwa i należytej opieki, w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej. Należy zwrócić uwagę, że przy takich zdarzeniach pracownik socjalny nie musi posiadać orzeczenia sądu.

Analizując art. 12a ust. 1 u.o.p.p.d., można wskazać trzy przesłanki zastosowania przez pracownika socjalnego procedury odebrania dziecka rodzinie:

- zastosowanie procedury odebrania dziecka może nastąpić jedynie podczas wykonywania obowiązków służbowych przez pracownika socjalnego;
- obligatoryjne wystąpienie zagrożenia życia bądź zdrowia;
- zagrożenie musi mieć związek z przemocą domową.

Każda z przesłanek budzi wątpliwości. Jak wynika z pierwszej z nich, pracownik socjalny może skorzystać z procedury odebrania dziecka w czasie wykonywania swoich obowiązków. Oznacza to, że może to zrobić tylko i wyłącznie w godzinach swojej pracy, czyli standardowo jedynie w dni robocze od godziny 7:30 do 15:30 (główne godziny pracy urzędów). Nie może więc odebrać dziecka rodzinie w czasie wolnym od pracy. Pracownik socjalny w trakcie rozmowy o omawianej problematyce podkreślał natomiast, że sytuacje, które stwarzają zagrożenie dla życia bądź zdrowia dziecka w związku z przemocą domową, występują najczęściej wieczorami oraz w weekendy. Należałoby zatem rozważyć wprowadzenie przez ustawodawcę dyżurów nocnych oraz weekendowych dla pracowników socjalnych.

Jeżeli chodzi o drugą przesłankę, to słowem kluczowym jest „zagrozić”, co oznacza „stać się niebezpiecznym, groźnym dla kogoś, spowodować, że jedna z podstawowych potrzeb człowieka w postaci poczucia bezpieczeństwa zmaleje”²⁰. Jak w literaturze przedmiotu wyjaśnia Sylwia Spurek, „procedura odebrania dziecka nie znajdzie zatem zastosowania w przypadku, gdy zagrożenie już minęło lub pracownik socjalny przewiduje jedynie, że takie zagrożenie może mieć w przyszłości miejsce”²¹.

²⁰ M. Szymczak: *Słownik języka polskiego*. T. 3: R–Z. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 907.

²¹ S. Spurek: *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*. Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 54.

Powołując się na badania J. Słyka, można wskazać, że zagrożeniem dla życia bądź zdrowia dziecka w większości przypadków odebrania dziecka była nietrzeźwość rodziców. Niektóre sytuacje budzą jednak wątpliwości. Jedną z nich przytacza pracownik socjalny w czasie rozmowy z nim na temat omawianej problematyki. Najbardziej wątpliwą sytuacją jest przypadek, kiedy nietrzeźwi rodzice opuszczą mieszkanie, w którym przebywają wraz z nieletnim – nastolatkiem. Jest to dziecko, które może przebywać samo w domu. Z doświadczenia wiadomo jednak, że jeżeli rodzice przybędą po przeprowadzonej interwencji do lokalu zamieszkiwanego, to może powstać zagrożenie dla życia i zdrowia tego małoletniego. Niestety, według obowiązujących przepisów nie ma możliwości „prewencyjnego” odebrania dziecka.

Ostatnią przesłanką odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej jest wystąpienie zagrożenia dla życia bądź zdrowia dziecka w związku z przemocą domową. Pojęcie przemocy jest określeniem bardzo szerokim. W myśl art. 2 pkt 1 u.o.p.p.d. jest to „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności:

- a) narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia,
- b) naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną,
- c) powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę,
- d) ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej,
- e) istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej”.

Piotr Piskozub wyraża wątpliwość co do zastosowania w art. 12a ust. 1 u.o.p.p.d. tak szerokiego pojęcia, jakim jest przemoc domowa. Wskazuje sytuacje, w wyniku których istnieje przesłanka odebrania dziecka rodzinnie, a mimo to nie robi się tego: „[...] przykładowo sytuacja, w której dochodzi do próby samobójczej rodzica i pozostawienia dziecka samemu przez drugiego z rodziców znajdującego się w szoku z tym związanym, może być uznana za stan faktyczny mieszczący się w zakresie przedmiotowym wskazanej wyżej definicji przemocy domowej w art. 2 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej? Albo sytuacja, w której rodzice dziecka – kierując się swoimi przekonaniem reli-

gijnymi – odmawiają zgody na przeprowadzenie u dziecka transfuzji krwi”²².

Według opinii pracownika socjalnego, z którym poddałam pod dyskusję daną tematykę, stwierdzenie stosowania przemocy wobec dziecka przez rodzica jest szczególnie trudne, gdy nie ma się wiedzy medycznej. A jak podkreśla Kamila Kamińska, „truizmem jest stwierdzenie, że każdy z nas może się pomylić, jednakże w sytuacji zagrożenia życia i zdrowia dziecka [...] mylić się po prostu nie wolno”²³. Jako przykład podajmy sytuację: „Niemowlę 16 miesięcy jest skierowane do szpitala przez pediatrę przychodni z powodu wylewów wokół oczodołów i w okolicy lędźwiowej z podejrzeniem maltretowania. Matka ze środowiska robotniczego żyje z mężczyzną, który nie jest ojcem dziecka. Pediatra przekazuje, że według sąsiadów, ojciec ma opinię gwałtownego. Nie przyszedł do szpitala. Matka nie jest w stanie wyjaśnić, kiedy pojawiły się wylewy. Badania wykonane w dniu przyjęcia ustaliły rozpoznanie ostrej białaczki limfoblastycznej”²⁴. W przytoczonej sytuacji symptomy wskazujące, że w rodzinie stosowano przemoc, ponieważ dziecko wychowywane było przez matkę, która miała gwałtownego partnera, mogły spowodować bezprawne przymusowe odebranie dziecka, a co za tym idzie, odebranie to mogłoby być przyczyną traumy dla dziecka, rodzica. Dlatego tak ważne jest, aby pracownik socjalny w swoich decyzjach był ostrożny. Zła ocena sytuacji rodzinnej może spowodować zachwianie równowagi panującej w środowisku rodzinnym i negatywnie wpłynąć na dziecko. Jednak zaniechanie udzielenia pomocy dziecku przez pracownika socjalnego może skutkować dla niego konsekwencjami prawnymi wynikającymi z art. 162 § 1 Kodeksu karnego²⁵.

Konkludując przedstawione rozważania, należy wskazać, że procedura przymusowego odebrania dziecka przez pracownika socjalnego na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej wymaga od organu wykonawczego prawidłowego osądu sytuacji, który wynika z wiedzy oraz jego doświadczenia. Od tego m.in. zależy, czy procedura odebrania dziecka będzie skutecznym działaniem, mającym na celu przeciwdziałanie przemocy domowej, czy negatywnym działaniem, powodującym konsekwencje psychiczne dla dzieci oraz rodziców. Omawiana procedura wymaga od ustawodawcy doprecyzowania pewnych kwestii.

---

²² P. Piskozub: *Procedura odebrania dziecka na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Problemy praktyczne i postulaty de lege ferenda*. „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2019, T. 12, nr 1, s. 192.

²³ K. Kamińska: *Dobro dziecka...*, s. 80.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. T.j. Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553.

5. Procedura odebrania dziecka przez kuratora

Kurator sądowy w czasie procedury odebrania dziecka rodzicowi jest zobowiązany do przestrzegania przepisów określonych szczególnie w Kodeksie postępowania cywilnego w art. 598⁶–598¹³²⁶. Przymusowe odebranie dziecka z udziałem wspomnianego organu wykonującego może nastąpić w dwóch przypadkach. Pierwszym z nich jest sytuacja kryzysowa, w której kurator sądowy stwierdza zagrożenie dla życia bądź zdrowia dziecka. Natomiast drugim przypadkiem jest wykonanie postanowienia sądu o przymusowym odebraniu dziecka.

W czasie wykonywania czynności służbowych kurator może np. spotkać się z sytuacją, że dziecko jest ofiarą przemocy domowej bądź rodzice są w takim stanie upojenia alkoholowego, iż nie są w stanie zaopiekować się dzieckiem. Zgodnie z art. 12 § 1 i 2 u.o.p.p.d. w przytoczonych przypadkach kurator rodzinny powinien wezwać Policję. W czasie oczekiwania na funkcjonariuszy Policji powinien on nawiązać kontakt z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w celu ustalenia rodziny zastępczej bądź placówki opiekuńczo-wychowawczej, która zapewni opiekę odbieranemu dziecku. Kurator jest również uprawniony do zadecydowania, że dziecko zostanie przetransportowane do osoby najbliższej, która będzie zdolna do opieki nad nim do czasu wyjaśnienia kwestii stosowania przemocy domowej przez rodziców bądź odzyskania przez nich zdolności do sprawowania opieki (np. w przypadku wytrzeźwienia). Kurator jest zobowiązany do wezwania zespołu ratownictwa medycznego, gdy stwierdzi, że dziecko jest chore albo ma widoczne obrażenia. Po przybyciu na miejsce sytuacji kryzysowej funkcjonariuszy Policji kurator przekazuje im ustalone informacje. Następnie w porozumieniu to kurator ustala sposób odebrania dziecka oraz jakiej osobie uprawnionej zostanie ono oddane. Pomaga także funkcjonariuszom Policji w dowiezieniu i przekazaniu dziecka do danej osoby bądź instytucji. Warto nadmienić, że dziecko poniżej 10. roku życia powinno zostać przetransportowane do rodziny zastępczej pełniącej funkcję pogotowia w myśl art. 58 ust. 1 pkt 2 ustawy o wspieraniu rodziny²⁷. Natomiast dzieci powyżej 10. roku życia oraz ich rodzeństwo powinny być przekazane wychowawcy z placówki opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego zgodnie z art. 103 ust. 1 i 2 pkt 2 u.o.w.r.i.s.p.z.

Kolejną sytuacją, w której uczestniczy kurator, jest przypadek przymusowego odebrania przez niego dziecka na postanowienie sądu. W tym wypadku to na kuratorze rodzinnym spoczywa obowiązek odebrania

²⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego. T.j. Dz.U. 1964, nr 43, poz. 296 [dalej: k.p.c.].

²⁷ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. T.j. Dz.U. 2011, nr 149, poz. 887 [dalej: u.o.w.r.i.s.p.z.].

dziecka. Jest to postępowanie wykonawcze. Jednak według osób zajmujących się analizą przepisów Kodeksu postępowania cywilnego postępowanie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej jest postępowaniem opiekuńczym, a nie egzekucyjnym²⁸. Orzekanie o przymusowym odebraniu dziecka może stanowić część postępowania o rozwód, separację czy unieważnienie małżeństwa, ale także może stanowić samodzielne postępowanie w kwestii odebrania, ograniczenia bądź zawieszenia praw rodzicom w wyniku np. zaniedbań lub przemocy domowej. Odwołując się do art. 100 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego²⁹, sąd opiekuńczy ma prawo udzielić pomocy uprawnionemu, jeżeli dziecko zostało zatrzymane przez podmiot nieuprawniony. Kurator przymusowo odbierze dziecko do lat 16 w sytuacji jego uprowadzenia lub naruszenia prawa do opieki na podstawie Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę³⁰. Warto podkreślić, że sąd może zdecydować o wydaniu postępowania opiekuńczego *ad hoc*, na podstawie art. 569 § 2 k.p.c., powołując się na art. 109 k.r.o., który w § 1 mówi, że: „[...] jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia”.

Trzeba zaakcentować, że postępowanie wykonawcze wskazujące przymusowe odebranie dziecka przez kuratora następuje w większości przypadków wtedy, gdy rodzic sam dobrowolnie nie odda dziecka uprawnionemu, a organ uprawniony wystąpi do sądu z wnioskiem o wydanie postanowienia o przymusowym odebraniu dziecka.

W odróżnieniu od odebrania dziecka przez funkcjonariusza Policji procedura wykonana przez kuratora nie podlega zaskarżeniu. Czynnością kończącą procedurę odebrania dziecka przez kuratora jest moment przekazania go osobie uprawnionej. Natomiast umieszczenie dziecka, a co za tym idzie: przetransportowanie go do placówki opiekuńczo-wychowawczej albo rodziny zastępczej, spoczywa na osobie uprawnionej. Jednak na ich prośbę kurator rodzinny może uczestniczyć w odwiezieniu dziecka do miejsca jego przebywania, na podstawie art. 109 § 4 k.r.o.

Podsumowując, należy podkreślić, że kurator rodzinny nie ma uprawnień do tego, aby samoistnie odebrać dziecko rodzicowi, jak np. pracownik socjalny w przypadku przemocy domowej na podstawie art. 12a u.o.p.p.d. W sytuacji kryzysowej, gdy kurator rodzinny nie ma możliwości porozumienia się z sądem w kwestii wydania odpowiednich dokumentów

---

²⁸ G. Niemiałtowska: *Postępowanie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką w świetle przepisów art. 598¹–598¹³ k.p.c.* „Rodzina i Prawo” 2007, nr 1 (4), s. 12–20.

²⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy. T.j. Dz.U. 1964, nr 9, poz. 59 z późn. zm. [dalej: k.r.o.].

³⁰ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r. T.j. Dz.U. 1995, nr 108, poz. 528 ze sprost.

uprawnających do odebrania dziecka rodzicom, jest zobowiązany prosić o pomoc funkcjonariuszy Policji, którzy mają to prawo. Do tej pory wielu polityków, środowisko kuratorskie oraz Rzecznik Praw Dziecka postulowali o wprowadzenie regulacji prawnych dających uprawnienie kuratorowi rodzinnemu do odebrania dziecka rodzicowi, niestety z negatywnym skutkiem. Natomiast w sytuacji wydania przez sąd postanowienia o przymusowym odebraniu dziecka to kurator rodzinny jest zobowiązany do tego odbioru. Ma możliwość poproszenia o pomoc różne instytucje, ale należy podkreślić fakt, że przedstawiciele podmiotów uczestniczących we wskazanej procedurze powinni znać swoje zadania oraz przestrzegać ustalonych wcześniej zasad – głównie tej, że to kurator jako osoba najbardziej kompetentna zajmuje się dzieckiem.

6. Procedura odebrania dziecka przez funkcjonariusza Policji

Funkcjonariusz Policji według obowiązujących w Polsce przepisów prawa odbiera dziecko rodzicowi bądź uczestniczy w tej procedurze w trzech przypadkach. Pierwszy z nich to przymusowe odebranie dziecka podlegającego władzy rodzicielskiej w sytuacji kryzysowej w czasie interwencji – na podstawie art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.³¹. Natomiast dwa następne przypadki dotyczą udzielenia przez funkcjonariusza Policji asysty poszczególnym organom administracji publicznej. Opierając się na art. 12a u.o.p.p.d., policjant czuwa nad bezpieczeństwem pracownika socjalnego oraz osób uczestniczących w procedurze odebrania dziecka z rodziny w przypadku zagrożenia życia bądź zdrowia związanego z przemocą domową. Funkcjonariusz Policji udziela również asysty kuratorowi sądowemu w sytuacji przymusowego odebrania dziecka rodzicowi na podstawie art. 598⁶–598¹³ k.p.c.

W czasie wykonywania obowiązków służbowych, głównie przez policjantów z wydziału prewencji, mogą się zdarzyć interwencje, w których dojdzie do sytuacji kryzysowej wymagającej odebrania dziecka rodzicowi, szczególnie gdy zaistnieje podejrzenie znęcania się fizycznego, psychicznego, seksualnego wobec dziecka. Ma to na celu zapewnienie mu natychmiastowej opieki. Jeżeli chodzi o przemoc stosowaną przez rodzica wobec dziecka, to nie budzi ona kontrowersji jako przyczyna odebrania mu dziecka. W takim przypadku obowiązuje procedura uregulowana przez akty prawne, takie jak: ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej oraz Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

---

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. T.j. Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

z dnia 4 września 2023 r. w sprawie procedury postępowania Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego zapewnienia ochrony dziecku w razie zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą domową oraz podejmowaniu decyzji o zapewnieniu tej ochrony w rodzinie³².

Natomiast osoby stosujące w praktyce procedurę odebrania dziecka pozostałe sytuacje kryzysowe kwestionują. Zasadniczym zadaniem jest wskazanie zakresu pojęciowego określenia „sytuacja kryzysowa”. Synonim wskazanego terminu, czyli pojęcie interwencji kryzysowej, został zdefiniowany w art. 47 ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. jako „zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu, którego celem jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie”³³. Jednak sam termin „sytuacja kryzysowa” nie został zdefiniowany przez ustawodawcę. Należy jednak pamiętać, że według Konwencji o prawach dziecka „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka”³⁴. Zgodnie z tym przepisem od funkcjonariusza Policji wymaga się, żeby zadbał o uspokojenie dziecka, wytłumaczenie mu sytuacji, w której się znalazło, a szczególnie, żeby wyjaśnił oraz pokazał swoim zachowaniem, że nie zagraża jego życiu bądź zdrowiu niebezpieczeństwo³⁵. Jednak w opinii policjantów, którzy przymusowo odbierali dziecko, nie jest to zadanie łatwe – cytując jednego z funkcjonariuszy: „nie ma złotego środka na odebranie dziecka, aby zapobiec powstaniu jego traumy”. Wynika to m.in. z tego, że każda interwencja dotycząca przymusowego odebrania dziecka jest inna, zależna od sytuacji kryzysowej, wieku oraz rozwoju dziecka i zachowania rodziców.

Z przykrością należy stwierdzić, że nie ma aktu prawnego, który regulowałby procedurę odebrania dziecka w sytuacjach kryzysowych bez udziału kuratora, pracownika socjalnego bądź przyjaznego patrolu. Funk-

---

³² Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 września 2023 r. w sprawie procedury postępowania Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego zapewnienia ochrony dziecku w razie zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą domową oraz podejmowaniu decyzji o zapewnieniu tej ochrony. T.j. Dz.U. 2023, poz. 1807.

³³ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. T.j. Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593 z późn. zm.

³⁴ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. T.j. Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526 ze zm.

³⁵ D. Prządka: *Odebranie dziecka*. „Gazeta Policyjna” 2014, nr 113. <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2014/numer-113-082014/101895,Odebranie-dziecka.html> [dostęp: 26.03.2023].

cjonariusz Policji z wydziału prewencyjnego, który zadecyduje o przymusowym odebraniu dziecka, musi skontaktować się z oficerem dyżurnym, aby wezwał dodatkową pomoc, zespół ratownictwa medycznego oraz ustalił, gdzie należy przetransportować dziecko. Dodatkowy patrol będzie miał za zadanie zatrzymać, doprowadzić podejrzanych – rodziców do pomieszczenia dla osób zatrzymanych oraz uzupełnić i wręczyć im odpowiednią dokumentację, czyli część „B” Niebieskiej Karty oraz pouczenie o możliwości złożenia zażalenia do najbliższego sądu rodzinnego na zasadność, legalność oraz prawidłowość odebrania dziecka. Obowiązkiem funkcjonariuszy Policji czuwających nad bezpieczeństwem dziecka jest otrzymanie od lekarza zaświadczenia, że nie ma przeciwwskazań do przebywania dziecka w zawodowej rodzinie zastępczej, pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego, bądź placówce opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego. Następnie funkcjonariusz Policji zobowiązany jest do przetransportowania dziecka do wyznaczonego miejsca wraz z dokumentacją służbową w formie notatki urzędowej. Chociaż wychowawca, który niejednokrotnie stosował procedurę interwencyjnego przyjęcia dziecka, wyraził opinię, że gdy otrzymuje telefon w kwestii możliwości przyjęcia dziecka, to zadaje pytanie, czy nie można przetransportować go do innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, np. do dziadków.

Podsumowując przedstawione rozważania, należy stwierdzić, że zasady postępowania funkcjonariusza Policji obowiązujące przy przymusowym odebraniu dziecka w sytuacji kryzysowej nie zostały przez ustawodawcę sprecyzowane. Zbyt ogólne przepisy regulujące postępowanie funkcjonariusza w czasie asysty pracownikowi socjalnemu przy odbieraniu dziecka rodzicom mogą skutkować takim zachowaniem policjanta, które zwiększy poziom traumy u dziecka. Z tego wynika, że funkcjonariusz Policji w omawianych sytuacjach musi kierować się zdrowym rozsądkiem oraz polegać na swoim doświadczeniu.

7. Przypadki badawcze

Zdarzenia, które są podstawą opisanych dalej przypadków³⁶, miały miejsce w latach 2020–2023. Poddano analizie trzy przypadki, gdzie przymusowo odebrano dzieci rodzicowi. Przy wyborze przypadków badawczych wzięto pod uwagę sposób ich zakończenia. W tabeli 1 przedstawiono zdarzenia, które jednocześnie porównano. Zastosowane w tabeli

³⁶ Sygnatura akt, które zostały udostępnione autorce niniejszego artykułu, nie zostaje wskazana ze względu na możliwości zaistnienia sytuacji, gdzie niekompetentna osoba ustali tożsamość przestępcy, ofiary, świadków i mogłoby to spowodować nieprzyjemne konsekwencje dla jednostek społecznych, które zostały wymienione w danej sprawie.

podkreślenia mają za zadanie wskazać najważniejsze elementy sytuacji odebrania dziecka rodzicom.

Tabela 1. Przypadki, w których przymusowo odebrano dzieci rodzicom

Kryteria	Brak podstaw do pozbawienia władzy rodzicielskiej	Podstawy do ograniczenia władzy rodzicielskiej	Podstawy do pozbawienia władzy rodzicielskiej
Podmiot odpowiedzialny za odebranie dziecka rodzicom	Pracownik socjalny	Pracownik socjalny i <u>funkcjonariusze Policji</u>	Pracownik socjalny i <u>funkcjonariusze Policji</u>
Bezpośrednia przyczyna odebrania dziecka rodzicom	Zagrożenie życia i zdrowia – samo-okaleczenie się dziecka	Zagrożenie życia i zdrowia – matka pod znacznym wpływem alkoholu (0,8 mg/l ³)	Zagrożenie życia i zdrowia – półtoraroczne dziecko chodziło wokół budynku bez opieki, ubrane niestosownie do pogody (nie miało spodni, skarpet). Było przemarznięte, miało zaniedbane włosy, ale nie miało na ciele śladów wskazujących na użycie przemocy
Pośrednia przyczyna odebrania dziecka rodzicom	<u>Upojenie alkoholowe rodziców (ojciec – 1,21 mg/l³, matka – 1,35 mg/l³).</u> <u>Nieporządek w mieszkaniu.</u> <u>Lekceważący stosunek ojca do sytuacji.</u> Brak zainteresowania losem dziecka (oświadczenie dziecka). Sytuacje, w których dziecko bywa głodne (według oświadczenia dziecka). Zażywanie przez dziecko środków odurzających w postaci leków psychotropowych niezleconych przez lekarza	<u>Matka miała myśli samobójcze.</u> Miejsce pobytu ojca dziecka nie jest znane kobiecie, nie jest ona w stanie wskazać bliskiej osoby, która mogłaby przejąć opiekę nad synem. W czasie interwencji kobieta była bardzo chwiejna emocjonalnie. Straszyla syna umieszczeniem w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Raz deklarowała, że żyje dla syna, by po chwili twierdzić, że nie będzie się starała o jego powrót do domu. <u>W mieszkaniu panował nieład</u>	<u>Upojenie alkoholowe matki – 0,11 mg/l³,</u> nieobecność ojca dziecka na miejscu zdarzenia. <u>W mieszkaniu panował bałagan.</u> Matka dziecka została pozbawiona władzy rodzicielskiej nad swoją starszą córką

cd. tab. 1

Czas rozpatrzenia przez sąd danego przypadku	9 miesięcy (luty 2022–październik 2022)	11 miesięcy (czerwiec 2022–kwiecień 2023)	14 miesięcy (kwiecień 2019–maj 2020)
Wyrok	Brak podstaw do pozbawienia władzy rodzicielskiej rodziców nad dzieckiem, uchylenie postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia dziecka poprzez umieszczenie go w rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej, ustanowienie nadzoru kuratora sądowego, zobowiązanie rodziców do powstrzymywania się od nadużywania alkoholu, zobowiązanie ich do współpracy z asystentem rodziny wskazanym przez właściwy organ pomocy społecznej oraz do zapewnienia dziecku opieki psychologa lub terapeuty	Brak podstaw do pozbawienia władzy rodzicielskiej matki nad dzieckiem, lecz ograniczenie jej władzy rodzicielskiej poprzez umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej oraz pozbawienie władzy rodzicielskiej ojca nad dzieckiem	Pozbawienie matki władzy rodzicielskiej nad dzieckiem oraz umieszczenie dziecka w zawodowej rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej

Źródło: Opracowanie własne.

8. Wnioski z badań

Problematyka, która dotyczy podstawowej grupy społecznej, czyli rodziny, jest bliska każdej jednostce społecznej³⁷. Każda rodzina w pewien sposób oddziałuje na jej członków, m.in. kształtuje relacje interpersonalne.

Problematyka procedury odebrania dziecka rodzicom, która została przeanalizowana w przedstawionych przypadkach badawczych, pozwala

³⁷ H. Podedworna: *Analiza struktur społecznych. Wybrane przykłady*. W: *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*. Red. J. Polakowska-Kujawa. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 1999, s. 105.

na wyciągnięcie wniosków w takich kryteriach, jak: wskazanie bezpośrednich oraz pośrednich przyczyn odebrania dziecka rodzicom, charakterystyki poddanej analizie procedury.

Z przykrością należy stwierdzić, że rodzice w przypadkach poddanych analizie w sposób nieprawidłowy wypełniali funkcję opiekuńczo-wychowawczą, a tym samym kształtowali dzieci na nieprzystosowane do życia społecznego jednostki, niepotrafiące zaspokoić swoich potrzeb, co powodowało u nich frustrację, gniew³⁸. W wyniku tego rodziny te stały się dysfunkcyjne, nie zaspokajano w nich bądź niedostatecznie zaspokajano potrzeby rozwojowe, emocjonalne, biologiczne. Rodziny te charakteryzowały się m.in. brakiem celów wychowawczych oraz egzystencjalnych. Nawet jeśli rodzice w pewnym stopniu stosowali wobec dzieci metody opiekuńczo-wychowawcze, to były one okazjonalne, nierzadko niepedagogiczne, niedostosowane do poziomu rozwoju dziecka oraz jego potrzeb³⁹.

Dysfunkcyjność podstawowej grupy społecznej dotyczyła różnych jej sfer, a z tym wiązały się przyczyny zaburzenia rodziny. Przyczyn tych należało szukać w środowisku zewnętrznym, ale również wewnątrz rodziny. Do przyczyn zewnętrznych dysfunkcyjności podstawowej grupy społecznej należało zaliczyć: „[...] bezrobocie, kryzys gospodarczy, niski poziom ekonomiczny rodziny, konflikty społeczne, niski poziom edukacji. Natomiast jeżeli chodzi o przyczyny dysfunkcyjności leżące wewnątrz rodziny to: niewydolność opiekuńczo-wychowawcza, konflikty w rodzinie, uzależnienia, niska kultura pedagogiczna rodziców, ubóstwo, przestępczość, negatywne postawy rodzicielskie, zaburzenia więzi w rodzinie, rozbitcie struktury rodzinnej oraz trudna atmosfera życia rodzinnego, niedojrzałość rodziców do pełnienia roli ojca i matki, niezaradność życiowa, niepełność rodziny, niepełnosprawność w rodzinie, choroby psychiczne, uzależnienia, pasywność życiowa”⁴⁰. Należy podkreślić, że dysfunkcyjność rodziny nie wynika z jednej przyczyny – jest skutkiem oddziałujących na siebie uwarunkowań.

Do czasu pisania niniejszego artykułu nie przeprowadzono badań dotyczących funkcjonowania systemu wsparcia dla rodzin problemowych. Według pracowników socjalnych, z którymi rozmawiałam, nie ma procedur, które służyłyby identyfikacji problemów podstawowych grup

---

³⁸ F. Adamski: *Rodzina – wymiar społeczno-kulturowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

³⁹ H. Cudak: *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze*. „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1, s. 7–14.

⁴⁰ A. Kotlarska-Michalska: *Dysfunkcje rodziny jako efekt przemian makrostrukturalnych*. W: *Pomoc społeczna wobec rodzin, interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę*. Red. D. Trawkowska. Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2011, s. 110.

społecznych. Zwracają oni także uwagę na to, że praca z rodzinami dysfunkcyjnymi jest niewystarczająca, ponieważ w lokalnych systemach pomocy społecznej brakuje środków finansowych na takie wsparcie. Należy jednak podkreślić fakt, że lokalne systemy pomocy społecznej starają się wesprzeć rodziny problemowe w miarę swoich możliwości, ale niektórzy członkowie tych rodzin nie chcą współpracować z ośrodkami pomocy. Przykładowo, w badaniach przeprowadzonych przez Annę Majchrowską-Kielak⁴¹, która dokonała analizy badawczej akt spraw dotyczących przymusowego odebrania dziecka, wykazano, że w jednym przypadku to ojciec nie pozwalał swojej rodzinie korzystać z pomocy państwa, m.in. z zasiłków, gdyż uważał to za „upokarzające”. Utrzymywali się wraz z żoną i dziećmi ze zbiórki złomu oraz surowców wtórnych.

Reasumując przedstawione rozważania, trudno jest określić jedną przyczynę, która powoduje odebranie dziecka rodzicom. Z przytoczonych badań wynika, że jest to kompleks uwarunkowań:

- indywidualnych (np. niski poziom wykształcenia rodziców, niskie kompetencje zawodowe, wychowawcze, uzależnienia),
- rodzinnych (np. brak stabilności rodziny, problemy materialne i mieszkaniowe),
- środowiskowych (np. brak wsparcia dalszej rodziny, konflikty ze środowiskiem lokalnym, izolacja społeczna, bezrobocie),
- systemowych (np. brak bądź ograniczona pomoc ze strony lokalnych systemów pomocy społecznej).

Opisane rodziny są nazywane rodzinami wieloproblemowymi. Wiadomo, że jednym z czynników powodujących rozłąkę dzieci z rodzicami jest nadużywanie alkoholu przez rodziców, co m.in. skutkuje izolacją społeczną, zaniedbywaniem dziecka oraz poczuciem wykluczenia. Jak podkreślił w wywiadzie z Martą Wroniszewską dyrektor Domu Dziecka w Pleszewie Jerzy Wiśniewski: „[...] nie można powiedzieć, że dziecko zostało komuś odebrane, bo nie chodziło do szkoły; dziecko nie chodziło do szkoły dlatego, że w domu był alkohol, a przez to bieda, bo wszystko przepili. Nie miało butów, nie miało się w co ubrać, było zawszone, brudne, śmierdzące [...] Czyli co jest przyczyną? Alkohol, wagary czy bieda? To naczynia połączone. Bieda jest zawsze wtórna”⁴².

Podsumowując: jako główną, często występującą przyczynę przymusowego odebrania dziecka należy wskazać uzależnienie od alkoholu rodziców nieletniego. Jest to problematyczna sytuacja, gdyż to konkretna forma nałogu sprawia, że środki finansowe, które powinny być przeznaczone

⁴¹ A. Majchrowska-Kielak: *Przyczyny odbierania dziecka rodzicom. Sytuacja materialna i elementy kontekstu rodzinnego*. „Probacja” 2015, nr 4, s. 5–32.

⁴² M. Wroniszewska: *Tu jest teraz twój dom. Adopcja w Polsce*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2021, s. 280.

zione na potrzeby dziecka, są wydawane na alkohol. W rezultacie dziecko doświadcza trudności materialnych, gdyż jego opiekunowie z powodu uzależnienia nie są w stanie zapewnić mu niezbędnego wsparcia. W wyniku tego nieletni znajduje się w sytuacji, gdzie brakuje mu podstawowych środków do życia, takich jak jedzenie, odpowiednie ubranie czy przybory szkolne. Skutkiem tego są m.in. regularne nieobecności dziecka w szkole, wynikające ze wstydu przed kolegami z powodu trudności materialnych. Czy jednak udzielenie pomocy finansowej rodzinom, które zostały pozbawione opieki nad dzieckiem, może przyczynić się do zwalczania ubóstwa i w rezultacie przywrócenia nieletniego do rodziny?

Pracownik socjalny, przeprowadzający wywiad środowiskowy, zauważył, że w wielu mieszkaniach występuje znaczne zanieczyszczenie, pleśń oraz nieprzyjemny zapach. Pomimo tego w wielu przypadkach na ścianie można dostrzec telewizor, umieszczony na półce, wraz z podłączoną anteną satelitarną bądź telewizją kablową. Może to świadczyć o trudnościach rodziców we właściwym przydzielaniu pieniędzy na potrzeby rodziny. Po odebraniu dziecka z opisanych warunków niektórzy opiekunowie prawni odczuwają pewną ulgę. Wynika to z faktu, że ich dziecko znajduje się pod opieką placówki, a oni sami są zwolnieni z codziennych obowiązków, takich jak pranie, gotowanie, sprząatanie czy odrabianie lekcji. Warto jednak zaznaczyć, że umieszczenie nieletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego nie zwalnia rodzica z obowiązku alimentacyjnego. Mimo że większość rodziców składa wnioski w centrum pomocy rodzinie w celu unieważnienia opłat, co skutkuje przekazywaniem środków na dzieci z funduszu alimentacyjnego, to w przyszłości komornicy oraz sądy stają się bezradni w odzyskiwaniu tych pieniędzy. Optymalnym rozwiązaniem byłoby, gdyby rodzice podjęli zatrudnienie, jednak nie można zmusić opiekuna prawnego do podjęcia pracy. Jerzy Wiśniewski, wypowiadając się na temat rodzin patologicznych, zauważa, że „są to jednostki, które są przekonane, że zasługują na zasiłek, więc po co mieliby podjąć pracę? [...] jeśli ojciec rodziny zarejestruje się jako bezrobotny, otrzyma sześćset lub siedemset złotych, a dodatkowo może liczyć na pewne świadczenia z zasiłku, co pozwala mu osiągnąć kwotę tysiąca złotych. Nasi rodzice mają przekonanie, że udając się do jadłodajni, mogą otrzymać darmowy obiad, a jednocześnie zdobyć dodatkowe środki »na czarno« na flaszkę. Taka mentalność sugeruje, że uczciwie pracujący obywatele, płacący podatki, utrzymują patologię społeczną w Polsce. Z przykrością trzeba zauważyć, że bez zmiany polityki pomocy społecznej istnieje ryzyko, że coraz większa grupa ludzi nauczy się przyjętego sposobu życia”⁴³.

---

⁴³ Ibidem, s. 281.

Następną kwestią, która zasługuje na uwagę, jest sposób przypisywania dzieci do konkretnego miejsca po przymusowym ich odebraniu, przy jednoczesnym dążeniu do nierozdzielania rodzeństwa. Choć wychowawcy podkreślają znaczenie tej zasady, zdaje się, że w praktyce nie zawsze udaje się jej konsekwentnie przestrzegać. Szczególnie w przypadku dzieci poniżej 10. roku życia istnieje postulat, aby przekierować je do rodziny zastępczej, pełniącej funkcję pogotowia, zgodnie z art. 58 ust. 1 pkt 2 u.o.w.r.i.s.p.z. W przypadku nieletnich powyżej 10. roku życia oraz ich rodzeństwa, zgodnie z postanowieniami art. 103 ust. 1 i 2 pkt 2 u.o.w.r.i.s.p.z. powinny być one przekazywane do wychowawcy z placówki opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego. Niestety, w praktyce tego rodzaju placówki są często przeciążone, co skutkuje rozdzielaniem rodzeństwa. W jednym z takich przypadków starsza siostra, mająca ok. 9 lat, podczas odbierania ok. rocznego brata trzymała go mocno w ramionach i krzyczała: „Nie oddam go, nie zabierzecie mi go”. Niestety, pomimo obecności psychologa oraz pedagoga konieczne było siłowe odebranie dziecka. W wyniku interwencji dziewczynka doznała krwotoku z nosa, który trudno było zatamować. Zdaniem wychowawcy taka reakcja jest efektem przeżywanego traumy. Kolejną trudną sytuacją było rozdzielanie czwórki rodzeństwa. Dwoje starszych dzieci trafiło do placówki opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego, trzecie dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej, natomiast czwarte w innej rodzinie.

Niestety, z przykrością należy stwierdzić, że niektóre przepisy prawne nie funkcjonują. Na przykład w sytuacji, gdy rodzice, którym zabrano dzieci i umieszczono je w rodzinie zastępczej pełniącej funkcję pogotowia, mogą je odwiedzać, jeżeli udowodnią sądowi, że mogą się z nimi spotykać. W praktyce procedura ta trwa ok. 2 miesiące.

Najbardziej korzystnym rozwiązaniem dla dziecka byłoby utrzymanie go w rodzinie biologicznej, która otrzymałaby wsparcie nie tylko finansowe, lecz także emocjonalne od specjalistów oraz krewnych. Niestety, trzeba z ubolewaniem stwierdzić, że rodziny patologiczne są obecne w naszym otoczeniu i będą także w przyszłości, a ich istnienie wynika z różnych czynników, takich jak choroby, uzależnienia czy przemoc w różnych formach.

Wyniki przytoczonych badań ukazują, że należy poruszać problematykę zbadaną w sposób głębszy. Do rozważenia są kwestie formalne danej procedury, a szczególnie odpowiednie sformułowanie bądź wyjaśnienie określenia zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą domową. Osoby, które w ramach wykonywania obowiązków służbowych odbierają dzieci rodzicom, często stoją przed dylematem: czy postąpić zgodnie ze swoją empatią, oczekiwaniami społeczeństwa, własną interpretacją dobra dziecka, czy zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa

oraz wynikającą z nich procedurą. Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 8 kwietnia 2008 r. oświadczył, że „w działaniach organów władzy publicznej nie może być miejsca na powoływanie się na względy natury ekonomicznej, politycznej czy nawet moralnej przy braku istnienia podstawy prawnej”⁴⁴. Również w postanowieniu z dnia 18 stycznia 2005 r. Sąd Najwyższy podkreślił, że „organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa na podstawie art. 7 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który zawiera normę zakazującą domniemywania kompetencji takiego organu i tym samym nakazuje, by wszelkie działania organu władzy publicznej były oparte na wyraźnie określonej normie kompetencyjnej”⁴⁵. Dlatego nadrzędną zasadą przy podejmowaniu decyzji odnośnie do miejsca umieszczenia dziecka jest zasada legalizmu, zgodnie z prawem rzymskim *dura lex, sed lex*. Wprowadzenie zmian w omówionych przepisach mogłoby skutkować zmniejszeniem wątpliwości oraz nieprawidłowości w sytuacjach, w których pracownik socjalny przymusowo odbiera dziecko rodzicom. Również pracownicy socjalni częściej wykorzystywaliby sprecyzowaną procedurę, a to z kolei łączyłoby się z mniejszą traumą dla dzieci.

Bibliografia

Literatura

- Adamski F.: *Rodzina – wymiar społeczno-kulturowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Andrzejewski M.: *Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych*. „Teologia i Moralność” 2012, T. 11, s. 105–125.
- Arczewska M.: *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*. Wydawnictwo „Nomos”, Kraków 2017.
- Ciechowska M., Szymańska M.: *Wybrane metody jakościowe w badaniach pedagogicznych*. Część I. Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.
- Creswell J.W.: *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Cudak H.: *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze*. „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1, s. 7–14.
- Czerederecka A.: *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*. LexisNexis, Warszawa 2010.
- Kamińska K.: *Dobro dziecka w dyskursie państwo – rodzina, inaczej o przemocy domowej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

---

⁴⁴ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 kwietnia 2008 r. II OSK 362/07. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/F5D47318B7> [dostęp: 25.02.2023].

⁴⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2005 r. WK 22/04. OSNKW 2005, nr 3, poz. 2.

- Kotlarska-Michalska A.: *Dysfunkcje rodziny jako efekt przemian makrostrukturalnych*. W: *Pomoc społeczna wobec rodzin, interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę*. Red. D. Trawkowska. Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2011, s. 105–125.
- Kruczek K.: *Dobro dziecka istotą edukacji*. „*Blżej Przedszkola*” 2011, nr 11, s. 195–210.
- Kubinowski D.: *Jakościowe badania pedagogiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.
- Majchrowska-Kielak A.: *Przyczyny odbierania dziecka rodzicom. Sytuacja materialna i elementy kontekstu rodzinnego*. „*Probacja*” 2015, nr 4, s. 5–32.
- Niemiałtowska G.: *Postępowanie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką w świetle przepisów art. 598¹–598¹³ k.p.c.* „*Rodzina i Prawo*” 2007, nr 1 (4), s. 12–24.
- Piskozub P.: *Procedura odebrania dziecka na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Problemy praktyczne i postulaty de lege ferenda*. „*Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*” 2019, T. 12, nr 1, s. 191–200.
- Podedworna H.: *Analiza struktur społecznych. Wybrane przykłady*. W: *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*. Red. J. Polakowska-Kujawa. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 1999, s. 100–130.
- Rapley T.: *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Rubacha K.: *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 33–57.
- Słyk J.: *Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z 29.07.2005 o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*. „*Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne*” 2015, nr 15, s. 263–326.
- Spurek S.: *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Stojanowska W.: *Rozwód a dobro dziecka*. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970.
- Szymańczak J.: *Dzieci „odbierane” rodzicom – przyczyny umieszczania dzieci w pieczy zastępczej*. „*Analizy BAS*” 2016, nr 5, s. 1–25.
- Szymczak M.: *Słownik języka polskiego*. T. 3: R–Z. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Tyszka Z.: *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.
- Wroniszewska M.: *Tu jest teraz twój dom. Adopcja w Polsce*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2021.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. T.j. Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

- Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r. T.j. Dz.U. 1995, nr 108, poz. 528 ze sprost.
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. T.j. Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526 ze zm.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy. T.j. Dz.U. 1964, nr 9, poz. 59 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego. T.j. Dz.U. 1964, nr 43, poz. 296.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. T.j. Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. T.j. Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej. T.j. Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1493 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. T.j. Dz.U. 2011, nr 149, poz. 887.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 września 2023 r. w sprawie procedury postępowania Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego zapewnienia ochrony dziecku w razie zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą domową oraz podejmowaniu decyzji o zapewnieniu tej ochrony. T.j. Dz.U. 2023, poz. 1807.

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 1997 r. II CKN 90/96. <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/iv%20csk%20442-17-1.docx.html> [dostęp: 23.03.2023].
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2005 r. WK 22/04. OSNKW 2005, nr 3, poz. 2.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 kwietnia 2008 r. II OSK 362/07. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/F5D47318B7> [dostęp: 25.02.2023].

Źródła internetowe

- Bodnar A.: *Pismo skierowane do Ministra Rodziny i Polityki Społecznej Marleny Maląg*. 16.03.2021. https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/WG_do_MRiPS_16.03.2021.pdf [dostęp: 07.04.2023].
- Najwyższa Izba Kontroli: *Informacja o wynikach kontroli. Opieka nad dziećmi w pogotowjach opiekuńczych i rodzinnych*. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/19/043/> [dostęp: 08.04.2023].
- Prządka D.: *Odebranie dziecka*. „Gazeta Policyjna” 2014, nr 113. <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2014/numer-113-082014/101895,Odebranie-dziecka.html> [dostęp: 26.03.2023].